

MILOŠ OKUKA

O VARIJANTAMA JEDNE IMENICE

Imenica lkoja, prema Rečniku Matice snpske (1976), označava »apar-
rat koji uvlačeći u sebe prašinu služi za čišćenje stanova, nameštaja,
knjiga i sl. od prašine« pojavljuje se u jezičkoj praksi sa više likova:
usisač, *usisavač* i *usisivač*. Koji su od ovih likova najčešći u praksi i ka-
ko su oni regionalno distribuirani? Kakva je tvorba kod ovih imenica i
šta o njima veli norma? Ovim napisom pokušaćemo da odgovorimo na
ta pitanja.

U »Oslobođenju« i »Politici« od 9. V 1981. pojavila se agencijska
(prevedena) vijest u sljedećim verzijama: a) »Evo čovjeka koji bi bio u
stanju, ja sam siguran, da vas ubijedi da za jedno prijepodne kupite dva
usisivača (str. 13); b) »To su naravno odblesci izvornih previranja baš
kao i jutrošnje tvrdnje 'Imaniteovog' uvodničara Andrijeja da je 'Žiskar
zaista čovek koji bi se mogao ubediti čak i u to da recimo istog jutra
kupi dva *usisivača* za prašinu za svoje domaćinstvo'« (str. 1). Da odstra-
nimo (odnosno usișemo ili usisamo) potpuno različito shvaćen francuski
izvornik, ovdje možemo konstatovati samo identičan lik imenice: *usi-
sivač*. Njega uglavnom prihvaćaju i naši proizvođači ovoga aparata:
»Sloboda« Čačak, »Iskra« TOZD, »Mikron« Prilep i »Metaloplastika«
Čajetina.¹ A brojne potvrde njegove navodi i M. Nikolić u Našem jezi-
ku² iz beogradskih novina: »Opet /maštaju/...o stanu i ...o frižideru
i *usisivaču* (Nin 1958, 409/4). Kad se uključi *usisivač*, *sva prašina* iz
creva biće izduvana (Politika 1957, 15840/9). Tada smo uzeli... 53.457
komada *usisivača* za prašinu (Pol. 1959, 16429/7). Frižider i *usisivač* sve
se više kristališu u pitanje prestiža (Pol. 1960, 16667/4). Ekspres-elektro,
specijalizovana radnja za popravku... *usisivača* (Pol. 1976, 22416/26).
Moj novi *usisivač* za prašinu pretvorio se u *usisivača* para i stopljenja
(Pol. 1976, 22676/19)«. Nasuprot tome, na TV Zagreb 22. V 1981. u 22 i

¹ »Bosna«, tvornica četaka, drvne i plastične galanterije iz Cazina pro-
izvodi »respirator«, najmanji *usisavač* na svijetu.«

² M. Nikolić: *O izvedenicama tipa usisivač*, Naš jezik, XXIII/1—2, Be-
ograd, 1977, str. 31.

30 čitamo: »Možete ponovo uključiti *usisač*«. Da li se radi o polarizaciji oblika i o istiskivanju lika *usisavač*? Sve nam ovo, naravno, ne daje elemenata za odgovor na postavljeno pitanje. Zato pogledajmo šta o tome kažu naši rječnici i pravopisni priručnici.

V. Putanec u svom *Francusko-hrvatskosrpskom rječniku* (Zagreb, 1957) navodi samo *usisač*, a u 2. dopunjenom i prerađenom izdanju toga rječnika (1974) francusku imenicu *aspirateur* prevodi sa »*usisavač, aspirator; usisač* (za prašinu)«. J. Dayre, M. Deanović i R. Maixner u *Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku* (Zagreb, 1960, 2. izd.) imaju *usisač* i *usisavač*, kao i V. Vinja i R. Musanić u *Španjolsko-hrvatsko-srpskom rječniku* (Zagreb, 1971) A. P. Perić u *Srpskohrvatsko-francuskom rečniku* (Beograd, 1959), ima samo *usisač*, a M. Deanović i J. Jernej u *Hrvatsko-srpsko-talijanskom rječniku* (Zagreb, 1963. i 1975, 4. izd.) *usisavač*. Ristić-Kangrga u prvom izdanju *Enciklopedijskoga nemačko-srpskohrvatskoga rečnika* (Beograd, 1936) njemačko *Staubsauger* upućuju na *Aufsauger*, ali njega u rječniku uopšte nema.³ U drugom izdanju toga rječnika (1963) njemačko *Sauger* prevode sa *sisać*, a *Staubsauger* sa *usisavač* i *usisača* (f) prašine, *prašinska usisača*.⁴ Kod G. Šamšalovića za prvu im. nalazimo *dojenče, sisak*, a za drugu *usisač prašine*,⁵ dok A. Hurm i B. Jakić u *Hrvatsko ili srpsko-njemačkom rječniku* (Zagreb, 1974, 3. izd.) imaju *usisa-č (-vač)*. *Usisač* i *usisavač* takođe nalazimo u *Srpsko-hrvatsko-albanskom rječniku* grupe autora (Priština, 1974).⁶ Englesko *vacuum cleaner* R. Filipović prevodi sa *usisavač prašine*,⁷ a M. Benson sa *usisač* i *usisavač*.⁸

V. Frančić u svom *Stovniku serbochorwacko-polskom* (Warszawa, 1959.) navodi samo *usisač*, dok J. Jurančić u *Srbskohrvatsko-slovenskom slovaru* (Ljubljana, 1972) *usisač* i *usisivač*. S Škrelj, R. Aleksić i V. Latković, međutim, u *Slovenačko-srpskohrvatskom rečniku* (Ljubljana, 1974, 2. izd.) slovenačko *sesalka* prevode sa *usisna naprava, usisač, sisaljka*; a *sesalnik* sa *usisivač, sisaljka*.

Iz ovoga proizilazi da su se leksikografi u dvojezičnim rječnicima uglavnom opredjeljivali za likove *usisač* i *usisavač*, s tim što je prvi dominantniji. Rijetko su posezali za tvorbom imenice prema gl. *sisati* (npr. *sisaljka*) ili za dvočlanim nazivom (npr. *prašinska usisača, usisna naprava*), a sasvim iznimno se pojavljuje jednom i francuski naziv (*aspirator*). Jedino su autori slovenačko-srpskohrvatskog rječnika diferen-

³ S. Ristić, M. Kangrga: *Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik*, Beograd, 1936.

⁴ M. Nikolić pogrešno navodi da Ristić — Kangrga u *Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika* iz 1936. donose im. *usisivač*. (op. cit., str. 32). Tako, naime, postoje samo glagoli.

⁵ G. Šamšalović: *Njemačko-hrvatski rječnik*, 4. izd., Zora, Zagreb, 1971.

⁶ A. Zajmi, M. Bardhi, S. Drini, L. Mulaku, G. Loboteni, S. Ismami: *Fjalor serbokroatish shqip*, Prishtinë, 1974.

⁷ *Englesko-hrvatski ili srpski rječnik* (ured. R. Filipović), Zora, 8. izd., Zagreb, 1975.

⁸ M. Benson: *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*, Prosveta, Beograd, 1971. (i ovdje M. Nikolić pogrešno konstatuje da se pojavljuje samo lik *usisivač*, op. cit., 32).

cirali *usisač* i *usisivač*. A ovaj posljednji lik se, inače, pojavljuje vrlo rijetko — i to tek u novije vrijeme. Tako je stanje u dvojezičnim rječnicima donekle u neskladu sa savremenom jezičkom praksom, koja potiskuje formu *usisavač*, opredjeljujući se za *usisač* i noviji *usisivač*.

Šta o svemu ovome vele naši normativni priručnici i jednojezični rječnici? U *Pravopisu* (1960) nalazimo *usisavač* i *usisač*,⁹ a u *Pravopisnom priručniku* »Svjetlosti« (1972)¹⁰ *usisač*, *usisavač* i *usisivač*. Metešićev *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen* (Wiesbaden, 1967, knj I) donosi samo *usisač*. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske (1976) takođe donosi sva tri oblika, tako što najprije uz natuknicu *usisavač* stavlja znak jednakosti i »*usisač* i *usisivač*«, s potvrdom iz Vjesnika iz 1957: »Strojevi za pranje i sušenje rublja i *usisavač* mogu koristiti domaćinstva uz vrlo nisku cijenu«. Zatim slijedi natuknica »*usisač* i *usisivač*«, sa potvrdom iz Politike iz 1957: »Kad se uključi *usisivač*, sva prašina iz creva biće izduvana«. Potvrda za *usisač*, znači, nedostaje (što, naravno, nema opravdanja). U *Sistematskom rečniku srpskohrvatskoga jezika* R. Jovanovića i L. Atanackovića (Novi Sad, 1980) nalaze se takođe sva tri oblika, ali u vezi sa njihovom distribucijom i sa shvatanjem autorâ o njihovom statusu u savremenom jeziku imamo vrlo zanimljivu situaciju. Naime, u *Registru* se pojavljuju ovako: a) »*usisavač* (i *usisivač*)«, b) »*usisač* za prašinu«, c) »*usisivač*«. Zatim *usisivač* stoji uz odrednice *sisati* (str. 95), *isisati* (str. 236, gdje se pojavljuje i *isisivač*), *Prodavnice medicinskih i zdravstvenih aparata i instrumenata* (str. 492) i *Spremanje stana* (str. 592). *Usisavač* se uopšte ne pojavljuje, a u posljednjoj odrednici (str. 592) stoji: »*Usisać*, *usisivač* za prašinu«. Autori, dakle, navode sve oblike, ali se u stvari opredjeljuju za najnoviji: *usisivač*. Da li je, međutim, ispravno da norma nametne samo ovaj oblik?

Odgovor na ovo pitanje mora biti negativan s obzirom na to da su sva tri oblika u duhu sufiksalne tvorbe imenica i s obzirom na naše poimanje norme u standardnom jeziku, koje se u osnovi temelji na učenju Praške lingvističke škole: u našoj višenacionalnoj zajednici najprihvatljivija je elastična stabilnost norme, prihvatanje svih višestrukosti koje su u duhu tvorbe standardnoga jezika. Ove imenice su, naime, nastale od iterativnotrajnih glagola na *-ava(ti)* odnosno *-iva(ti)* dodavanjem vrlo produktivnog nastavka *-ač* (*usisavač* i *usisivač*) i od perfektivne osnove (*usisač*). Smatra se da ovaj posljednji tvorbeni model »nije postao bogzna kako produktivan«,¹¹ ali se to shvatanje mora primiti sa rezervom. Na TV Zagreb, npr., od 5. VII 1981. u 19 i 40 mogli smo čuti *presjedajući* umjesto *presjedavajući*, na kartama Gradskog saobraćajnog preduzeća u Sarajevu stoji: »Ubaci kartu u *poništač*«; »Pri ulasku u vozilo dužni ste poništiti kartu u *poništaču*«; itd. A ovaj model podržava i Pravopisni rječnik. To što se od tri varijante ove imenice u

⁹ M. Nikolić pogrešno kaže da »Pravopis« ima samo oblik *usisavač* op. cit., 31.

¹⁰ dr Sv. Marković, M. Ajanović, mr Z. Diklić: *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika*, »Svjetlost«, Sarajevo, 1972.

¹¹ Up. M. Nikolić, op. cit., 36. fusnota 21.

praksi jedna gotovo sasvim potiskuje (usisavač), razumljivo je. Ali to ne daje elemenata da se jedan od ostalih dvaju oblika smatra ispravnijim i prihvatljivijim. Zato je jedino ispravno rješenje koje daju *Pravopisni priručnik* »Svjetlosti« i *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske, a stvar je pojedinca da se slobodno opredjeljuje za oblik koji mu odgovara (odnosno koji je rasprostranjeniji u sociokulturnoj sredini u kojoj živi i djeluje).